

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛІСТИКИ У
ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ РОЗВИТКУ ФЕОДАЛЬНИХ
ІНСТИТУЦІЙ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ У ДОБУ
ВИСОКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

У статті розглядаються теоретичні аспекти застосування регіоналістики у вивченні розвитку феодальних інституцій країн Західної Європи доби високого середньовіччя (XI – XIII ст.). Окреслено проблему універсалізованої моделі феодалізму, побудованої переважно на французькому матеріалі, та продемонстровано необхідність урахування регіональної варіативності. Проведено аналіз класичних та сучасних історіографічних досліджень, визначено невирішені аспекти проблеми.

Ключові слова: середньовіччя, феодалізм, регіоналістика, Західна Європа, історіографія.

The article examines the theoretical aspects of the application of regionalism in the study of the development of feudal institutions in Western European countries of the High Middle Ages (XI - XIII centuries). The problem of a universalized model of feudalism, built mainly on French material, is outlined, and the need to consider regional variability is demonstrated. An analysis of classical and modern historiographical studies is conducted, and unresolved aspects of the problem are identified.

Keywords: Middle Ages, feudalism, regionalism, Western Europe, historiography.

Феодалізм як одна з визначальних соціально-економічних систем середньовічної Європи тривалий час розглядався істориками крізь призму універсальної моделі, побудованої переважно на французькому досвіді. Такий підхід дозволив окреслити основні риси феодальних інституцій (васалітет, система ленів, сеньйоріальна юрисдикція), але водночас призвів до знехтування регіональними особливостями. У сучасній історичній науці дедалі більшого значення набуває регіоналістика як методологічний інструмент, що дає можливість простежити варіативність розвитку феодальних інституцій у Західній Європі доби Високого Середньовіччя (XI – XIII ст.) та показати взаємодію локальних і загальноєвропейських процесів.

Фундамент для вивчення феодалізму заклали такі імениті класики історіографії як М. Блок [4], Ж. Дюбі [3], Ж. Ле Гофф [8], тощо. П. Андерсон звернув увагу на структурні відмінності між античними й середньовічними інституціями, показавши поступовий перехід до феодалізму [1]. Р. Барлетт акцентував на процесах колонізації та культурної уніфікації, які водночас проявлялися по-різному в

регіональному контексті [2]. Сучасні узагальнюючі видання, зокрема колективна праця під редакцією У. Еко [6], а також узагальнення Ф. Зайбта [5], наголошують на складності середньовічного суспільства, що поєднувало ієрархічні та комунальні елементи. Натомість український дослідник В. Лагодич показав, як формування територіальних князівств у Франції IX – XI ст. створило підґрунтя для різних моделей влади й інституцій на локальному рівні [7]. Але на сьогоднішній день недостатньо дослідженими залишаються питання компаративного аналізу регіональних відмінностей у розвитку інституцій Англії, Франції, Італії та німецьких земель у межах єдиної теоретичної парадигми регіоналістики.

Метою статті є розкриття теоретичних засад регіоналістики як методологічного підходу та застосування його до аналізу розвитку феодальних інституцій у країнах Західної Європи доби високого середньовіччя.

Регіоналістика як науковий підхід ґрунтується на визнанні поліцентричності середньовічної Європи. На відміну від концепцій, що намагаються вибудувати універсальну модель розвитку феодалізму, регіоналістичний підхід підкреслює, що кожна країна не може слугувати «еталоном» для усієї Європи. Як зауважує Р. Бартлетт, Західна Європа XI – XIII ст. являла собою конгломерат різних суспільств, у яких одночасно співіснували різні форми політичної організації та соціальних практик: «У високому середньовіччі не існувало єдиної моделі Європи, завоювання, колонізація та культурні зміни створили поліцентричний світ, у якому влада та інституції різнилися від Франції до Німеччини, від Італії до Англії» [2, с. 24]. Подібну думку висловлює Ф. Зайбт: «Середньовічна Європа була строкатою мозаїкою суспільств, де співіснували різні форми залежності, господарювання і влади» [5, с. 57]. Такий погляд ставить під сумнів напрацювання медієвістів про так звану «класичну модель» феодалізму та ставить на порядок денний проблему уніфікації методології дослідження феодальних структур, яка б враховувала регіональну специфіку ключових регіонів Західної Європи.

Формування феодальних інституцій було тісно пов'язане з локальними чинниками. Так, у Франції, за дослідженнями В. Лагодича, ще у IX – XI ст. спостерігалось роздрібнення на територіальні князівства, що зумовило регіональну специфіку формування феодальних структур: «У Франції IX – XI ст. роздробленість на удільні князівства створювала умови, за яких королівська влада залишалася номінальною, тоді як реальне панування належало місцевим сеньйорам» [7]. В Англії ж після нормандського завоювання 1066 року централізація влади дала змогу поєднати феодальні інститути з потужним королівським апаратом [4]. У німецьких землях, навпаки, феодалізм мав більш децентралізований характер через силу князівських династій та слабкість імператорської влади. Ж. Ле Гофф наголошує: «Німецький феодалізм розвивався у тіні Священної Римської імперії, але слабкість централізованої влади сприяла посиленню князівських династій» [8, с. 143]. Італійський варіант

феодалізму теж мав свої регіональні особливості, зокрема, важливу роль відігравали міські комуни: «Італійські комуни стали лабораторією політичних експериментів, вони поєднували залишки античної муніципальної традиції з новими формами самоврядування, які обмежували владу місцевих феодалів» [6, с. 412].

Не менш важливу роль відігравали природно-географічні та економічні чинники. Ж. Дюбі підкреслював, що перехід від натурального господарства до аграрної економіки з помітним зростанням продуктивності у VII – XII ст. визначав соціальну динаміку і розширював можливості для формування феодалських відносин [3]. Подібну думку висловлює П. Андерсон: «Феодалізм не був однорідною структурою, нав'язаною Європі, а диференційованим набором соціальних відносин, сформованих географією, економікою та політичним балансом кожного регіону» [1, с. 148]. У той же час М. Блок звертав увагу на культурно-релігійні особливості, які задавали різні траєкторії розвитку в окремих регіонах – наприклад, взаємини між світською і духовною владою: «Феодалізм не був механічною системою, він являв собою органічний зв'язок між військовим, економічним і духовним життям середньовічного Заходу» [4].

Таким чином, регіоналістика дає можливість поєднати макрорівневий аналіз загальноєвропейських тенденцій із мікрорівнем конкретних локальних практик. Вона не лише відображає розмаїття середньовічних суспільств, але й дозволяє зрозуміти, чому процеси становлення феодалізму мали такі різні результати в Англії, Франції, Німеччині, Італії чи Іспанії. Перспективи подальших досліджень полягають у застосуванні компаративного підходу до окремих регіонів, використанні методів історичної антропології та просторового аналізу для реконструкції локальних моделей феодалізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Anderson P. Passages from Antiquity to Feudalism. URL: https://books.google.com.ua/books?id=sP_2-y9zKfgC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 12.09.2025)
2. Bartlett R. The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950–1350. URL: [https://prussia.online/Data/Book/th/the-making-of-europe/Bartlett%20R.%20Making%20of%20Europe.%20Conquest,%20Colonization%20and%20Cultural%20Change,%20950-1350%20\(1994\).%20OCR.pdf](https://prussia.online/Data/Book/th/the-making-of-europe/Bartlett%20R.%20Making%20of%20Europe.%20Conquest,%20Colonization%20and%20Cultural%20Change,%20950-1350%20(1994).%20OCR.pdf) (дата звернення: 12.09.2025)
3. Duby G. The Early Growth of the European Economy: Warriors and Peasants from the Seventh to the Twelfth Century. URL: <https://archive.org/details/earlygrowthofe00duby/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 12.09.2025)
4. Блок М. Феодалне суспільство. К.: Видавничий дім «Всесвіт», 2002. URL: <http://litopys.org.ua/bloch/blo.htm> (дата звернення: 12.09.2025)
5. Зайбт Ф. Блиск і вбогість Середньовіччя. Історія з початком і кінцем; пер. з нім. Львів, 2009. 512 с.

6. Історія європейської цивілізації: Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста / за ред. У. Еко. Харків: Фоліо, 2018. 667 с.
7. Лагодич В. Територіальні князівства Франції IX – XI ст.: етапи формування. URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2020/10/08/володимир-лагодич-територіальні-кня/> (дата звернення: 12.09.2025).
8. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада. М.: Прогресс-Академія, 1992. 376 с.

Науковий керівник кандидатка історичних наук, доцентка Батенко Г.В.